

**ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Н.М. КУЦМУС

**Гендерні імперативи розвитку сільської економіки
в умовах глобалізації**

Монографія

**Київ
Видавництво “Центр учбової літератури”
2018**

Nataliia Kutsmus

Gender imperatives of rural economy development under conditions of globalization

The monograph covers the investigation into the theoretical, methodological and practical aspects of rural economy development under conditions of globalization taking into account the peculiarities of gender relations. Multifunctionality of rural economy as a condition for sustainable development is substantiated. The globalization profile of gender problems of rural economy is analyzed.

The methodology for estimating and analyzing gender indicators of rural economy development is developed. The asymmetry of rural economy is argued and the sources of regional disproportions in gender indicators of rural development are identified. The prospects of rural economy development on the basis of gender mainstreaming, rural population inclusion to socio-economic processes, business diversification and transfer of innovation are grounded.

The monograph will be helpful for economists, researchers, lecturers, students and post-graduate students as well as for those, who take a special interest in gender peculiarities of the process of rural development.

Розвиток – це свобода
Амартайя Сен, 1999

УДК 332.1:63:316.4:339.97

K18

Рецензенти:

Л.І. Михайлова – д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумського національного аграрного університету;

О.В. Скидан – д.е.н., професор, ректор Житомирського національного агроекологічного університету;

О.В. Шубравська – д.е.н., професор, заслужений економіст України, завідувач відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі ДУ “Інститут економіка та прогнозування НАН України”.

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського національного агроекологічного університету (протокол № 2 від “25” вересня 2018 р.).

Куцмус Н.М.

K18 Гендерні імперативи розвитку сільської економіки в умовах глобалізації : монографія / Н.М. Куцмус. – Київ: ЦУЛ, 2018. – 291 с.

ISBN 978-617-673-822-0

Досліджено теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку сільської економіки в умовах глобалізації з урахуванням особливостей гендерних відносин; аргументовано багатофункціональність сільської економіки як умову сталого розвитку. Проаналізовано глобалізаційний профіль гендерних проблем сільської економіки. Розроблено методуку оцінки та проаналізовано гендерні індикатори розвитку сільської економіки, доведена її асиметричність та виявлено витоки регіональних диспропорцій в гендерних індикаторах сільського розвитку. Обґрунтовані перспективи розвитку сільської економіки на засадах гендерного мейнстрімінгу, інклюзії сільського населення до соціально-економічних процесів, диверсифікації бізнесу та трансферу інновацій.

Монографія буде корисною для фахівців-економістів, службовців органів державної влади, науковців, аспірантів та студентів, а також тих хто цікавиться гендерними особливостями процесу сільського розвитку.

© Н.М. Куцмус, 2018

© Житомирський національний агроекологічний університет, 2018

© Видавництво “Центр учбової літератури”, 2018

ISBN 978-617-673-822-0

Зміст

Передмова	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	10
1.1. Еволюційна природа сільської економіки.....	10
1.2. Багатофункціональність сільської економіки як умова сталого розвитку	29
1.3. Концепції формування моделі гендерної економіки	40
1.4. Гендерні імперативи розвитку сільської економіки	61
Розділ 2. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОФІЛЬ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ	83
2.1. Прояви гендерної нерівності в економічному розвитку країн світу	83
2.2. Роль сільських жінок у реалізації цілей глобального розвитку	99
2.3. Гендерна складова американської моделі розвитку сільської економіки	107
2.4. Гендерна сенситивність політики сільського розвитку ЄС... ..	117
2.5. Використання потенціалу сільських жінок у країнах, що розвиваються	130
Розділ 3. МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТА ГЕНДЕРНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	145
3.1. Економічні та соціальні зміни у сільській економіці	145
3.2. Методичний інструментарій дослідження проблеми гендерної нерівності на сільських територіях	163
3.3. Гендерні асиметрії в системі сільської економіки	177
3.4. Витоки регіональних диспропорцій у гендерних індикаторах сільського розвитку	192
Розділ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА ГЕНДЕРНІЙ ОСНОВІ	206
4.1. Гендерний мейнстрімінг як чинник трансформаційних змін державної політики сільського розвитку	206
4.2. Інклюзивна модель розвитку сільської економіки	221
4.3. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях	232
4.4. Гендерні відносини та інновації: інтеграційний зв'язок у сільській економіці	245
Післямова	257
Список літературних джерел	262
Додатки	285

Передмова

Рушійною силою трансформаційних змін в економіці усіх без виключення країн світу в останнє десятиріччя безперечно стала глобалізація. Її вплив на реальні процеси і явища, що відбуваються в усіх сферах економічного життя, проявляється двояко. З одного боку, спостерігаються значні темпи приросту світового валового продукту, інтенсивність розвитку міжнародної торгівлі, інноваційні перетворення, зростання добробуту населення планети та покращення якості життя, всеохоплююча інформатизація та диджиталізація суспільства тощо. Позитивні наслідки цього процесу характерні як для світового господарства, так і для всіх секторів національних економік. Сільське господарство, сільські території, розвиток підприємництва у сільській місцевості піддаються структурно-технологічним і соціально-економічним впливам, які видозмінюють і доповнюють функціональний зміст сільської економіки. З іншого боку, країнам світу не вдається повністю запобігти негативним проявам глобалізації. Більш відчутними результати цього процесу стають через погіршення стану навколишнього природного середовища, нерівномірність економічного розвитку, монополізацію сільськогосподарського виробництва, незахищеність прав працюючого населення, зниження темпів народжуваності в розвинених країнах світу, існування “голодного мільярду”, зміну національних традицій на користь загальносвітових.

Сільська економіка не є виключенням відносно небажаного впливу глобалізації. Закономірними негативними проявами глобалізації для сільської економіки є високий ступінь індустріалізації виробничого сектора за рахунок монополізації виробничих структур агрохолдингового типу; фінансово-економічна нестабільність аграрного сектора економіки; формування переважно сировинної, експортно-орієнтованої структури виробництва сільськогосподарської продукції; надмірне використання і виснаження

природно-ресурсного потенціалу; послаблення продовольчої безпеки та інші. Як правило, причини і наслідки економічного характеру відбиваються і на соціальному стані села, оскільки усі сегменти сільського соціуму тим чи іншим чином є “заручниками” глобалізованого суспільства. В таких умовах сільська економіка розглядається, насамперед, через призму пошуку можливостей для створення сприятливих умов життєдіяльності та підвищення добробуту сільського населення завдяки економічному зростанню. Однак, цілеспрямована стратегія розвитку сільської економіки на національному рівні відсутня.

Незважаючи на важливість життєзабезпечувальної місії сільської економіки та велику частку сільських територій, критично послаблена відтворювальна функція села як особливої суспільної системи. Результатами глобалізації та попередніх соціальних експериментів ХХ-го століття стали прояви урбанізації або поступової деградації сільських поселень, бідність, погіршення стану здоров’я сільського населення, стабільно високий рівень безробіття, втрата національно-історичних рис сільського способу життя, включення сільських територій в сферу інтересів транснаціональних корпорацій тощо.

Разом з тим, гео економічне положення та геополітичні устремління України набули мотивуючого характеру, зорієнтованого зокрема і на соціальні перетворення в сільській економіці. Одним із таких шансів змінити ситуацію, перейти на засади сталого розвитку та стабілізувати відтік сільського населення розглядається необхідність досягнення гендерної збалансованості на сільських територіях. Крім традиційного етико-культурного значення, принцип гендерної рівності набуває суспільної значущості і відіграє важливу роль в економічному розвитку сільських територій. Ігнорування та недовикористання гендерного потенціалу – суттєвий гальмівний чинник повноцінного функціонування ринків товарів та послуг, робочої сили, капіталу, нових знань та технологій, у тому числі – і на сільських територіях.

Гендерна рівність передбачає, що інтереси, потреби та пріоритети чоловіків і жінок враховуються рівною мірою, що закладає підґрунтя для сталого соціально орієнтованого розвитку. Цілком зрозуміло, що у сільській економіці також має бути належним чином оцінена значущість гендерної складової, оскільки 52,7% сільського населення складають жінки, які долають складні бар'єри на шляху до набуття рівних можливостей з чоловіками, розширення доступу до суспільних благ і справедливого отримання доходів.

Багатофункціональна роль сільського господарства не може повною мірою реалізовуватися без врахування і вирішення проблеми гендерної нерівності. Всезагальна декларація прав людини (стаття 25) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права гарантують кожній людині ці права без будь-яких проявів дискримінації. Лише на засадах гендерної рівності процес формування як виробничо-ресурсного, так і людського потенціалу, а також реалізація потреб та здібностей, накопичення культурних і духовних цінностей, набуття навичок та професійного досвіду може відбуватися ефективно і набувати незворотного характеру.

Проблеми, пов'язані з дослідженням за вказаною темою, не нові як у форматі вітчизняних, так і зарубіжних інтерпретацій. Найактивніші дискусії стосовно теоретико-методологічного наповнення категоріального апарату "сільська економіка" ведуться такими науковцями, як Д. Бассет, Д. Брюс, А. Вольтерс, Р. Готліб, С. Гудман, М. Драбенстот, М. Дроздова, Дж. Ісе, Д. Кехо, С. Краус, М. Хенкель, М. Хенрі. Серед найсучасніших дослідників формування потенціалу сільської економіки, зокрема людського, слід виділити Т. Альтер, М. Баранівського, К. Біджак, О. Бородіну, Г. Гріна, Т. Гоголь, С. Деллера, Т. Зінчук, М. Ільїну, П. Метсон, Л. Михайлову, І. Прокопу, К. Сакс, Д. Тільмана, А. Траугера, М. Фортунато, Д. Шпільмана. Гендерні аспекти розвитку економіки піднімаються в багатьох працях Є. Базуєвої, Є. Баллаєвої, К. Барби, Л. Бенерії, Г. Беріка, Т. Власової, Н. Грицяк, В. Завалевської, О. Іващенко, Д. Коновалова, С. Тебо, Р. Хаусмана,

Л. Чакраборті. Синтез триєдності складових глобалізація – сільська економіка – гендерна рівність з позиції науково-методологічних та методичних підходів знаходить своє відображення в роботах відомих у цій сфері вчених, зокрема Дж. Аббаса, Б. Бок, М. Бейліни, П. Емамі, О. Деджі, М. Осаріо, М. Флоро, С. Шортал. Отримані ними результати підтверджують невідкладність заходів організаційно-інституційного, соціально-економічного, екологічного та культурного змісту в цьому напрямі.

Наукове пізнання глобалізаційних змін у сфері сільської економіки та формування нових підходів до визначення місця і ролі жінок у сільському соціумі вимагає відповідної методології і цілісного аналізу, що об'єктивно зумовлено загрозливою ситуацією зі збереженням людського потенціалу сільських територій. Метою запропонованої праці є дослідження теоретико-методологічних і прикладних засад процесу функціонування сільської економіки в поєднанні з проявами та викликами глобалізації, а також обґрунтування гендерних пріоритетів підвищення ефективності соціально-економічних процесів сільського розвитку.

Структура монографії складається з чотирьох розділів, передмови, післямови, списку літератури та додатків. Світоглядницька позиція автора щодо світових та національних особливостей і підходів до розв'язання гендерних проблем викладена в передмові та всіх наступних розділах. В книзі послідовно розглядаються: теоретична сутність сільської економіки як соціально-економічної системи, глобалізаційний профіль гендерних проблем, методика оцінки та гендерні індикатори розвитку сільської економіки, перспективи її розвитку на гендерній основі. Аргументовано доводиться тіснота взаємозв'язку між багатофункціональністю сільської економіки, сталим розвитком та категорією “гендер”. Еволюційна природа сільської економіки оцінюється через призму гендерних імперативів розвитку (Розділ 1. *Теоретико-методологічна сутність та гендерна проблематика розвитку сільської економіки*).